

Zagadnienia międzywyznaniowe w realizacji misji uświęcającej Kościoła, red. Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, Krzysztof Dziub, Lublin: TN KUL 2010, ss. 219.

Jednym z głównych zadań Kościoła jest poszukiwanie jedności chrześcijan. Począwszy od uchwał Soboru Watykańskiego II, a także licznych dokumentów posoborowych realizujących jego postulatory, częstsze stały się braterskie kontakty z Kościołami i wspólnotami eklezjalnymi niepozostającymi w pełnej jedności z Kościołem katolickim. Zaktywizował się dialog ekumeniczny, prowadzony na płaszczyźnie Kościoła partykularnego, a więc na poziomie diecezji, konferencji biskupów lub Synodów Wschodnich Kościołów Katolickich oraz na płaszczyźnie Kościoła powszechnego. Promulgowanie Kodeksu Prawa Kanonicznego dla Kościoła łacińskiego w 1983 r., Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich w 1990 r. oraz Dyrektorium w sprawie realizacji zasad i norm dotyczących ekumenizmu stworzyło w dziedzinie ekumenicznej częściowo nową sytuację dla wiernych Kościoła katolickiego.

W literaturę przybliżającą i syntetyzującą czytelnikowi z Polski dialog ekumeniczny, a zwłaszcza problematykę *communicatio in sacris*, a więc współudział w czynnościach świętych oraz tzw. *interkomunii*, czyli udziału w Eucharystii ludzi ochrzczonych i wierzących w Chrystusa, wpisuje się publikacja pt. *Zagadnienia międzywyznaniowe w realizacji misji uświęcającej Kościoła* (ss. 219), redagowana przez ks. prof. dra hab. J. Krukowskiego, ks. dra hab. M. Sitarza, prof. KUL, oraz ks. dra K. Dziuba. Jest ona wynikiem międzynarodowej konferencji naukowej, odbytej pod tym samym tytułem w dniach 8-9 września 2009 r. w Częstochowie, której organizatorami byli: Stowarzyszenie Kanonistów Polskich, Kuria Metropolitalna w Częstochowie, Katedra Kościelnego Prawa Publicznego i Konstytucyjnego KUL oraz Wydział Nauk Prawnych Towarzystwa Naukowego KUL.

Na recenzowaną pozycję składa się jedenaście artykułów naukowych, autorstwa kanonistów polskich i zagranicznych. Wszystkie opublikowane są w języku polskim. Wśród nich można wyróżnić określone grupy tematyczne, choć układ książki nie odzwierciedla tego podziału. Artykuły: o. prof. dra hab. B. W. Zuberta – *Prawo do sakramentów świętych* (ss. 17) oraz abpa. F. Coccopalmerio – „*Communicatio in sacris*” – *uczestniczenie katolików z ochrzczonymi niekatolikami w aktach kultu Kościoła katolickiego* (ss. 23), stanowią wprowadzenie do całości zagadnienia poświęconego uczestniczeniu wiernych w rzeczywistości sakramentalnej. W ich relacji względem siebie dostrzegalna jest wyraźna polemika naukowa.

W celu ukazania aktualnego sposobu wykonywania posługi sakramentalnej o prof. Zubert syntetycznie przedstawił rozwój prawa kościelnego regulującego udzielanie i przyjmowanie sakramentów, w którym przypomniał o indywidualizacji życia sakramentalnego, aspekcie personalistycznym, a także urzeczowieniu sakramentów, jakie spotykane było w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. Autor dokonał próby wykładni przepisów prawnych uznających prawo wszystkich wiernych do sakramentów

świętych (s. 49). Wśród nich analizie poddał normę fundamentalną, zgodnie z którą wierni mają prawo otrzymywać pomoce duchowe od swoich pasterzy, zwłaszcza zaś Słowa Bożego i sakramentów (KPK/83, kan. 213). Dokonał krytycznej wykładni korelatywnego z kan. 213 kan. 843 § 1, stanowiącego jego normatywne rozwinięcie, dotyczące ogólnych warunków szafowania sakramentami, a więc: właściwej prośby, odpowiedniej dyspozycji i braku zakazu prawnego.

W artykule F. Coccopalmerio szczególna uwaga zwrócona została na prawo uczestniczenia w kulcie Kościoła katolickiego, a zwłaszcza w Eucharystii. Autor starał się określić, komu i na jakiej podstawie takie prawo przysługuje. Jego rozważania koncentrują się wokół problematyki kultu, jego natury i funkcji oraz komunii kościelnej, którą na podstawie dwóch odrębnych kryteriów podzielił na fundamentalną i pochodną (sukcesywną) oraz na pełną (normalną) i niepełną (nie-normalną). Inspiracją do takiego rozróżnienia teksty Soboru Watykańskiego II, które mają charakter pastoralny.

Z grupą tą ściśle korespondują artykuły bpa A. Dziemianko, bpa A. Mizińskiego, o. prof. dra J. P. Duranda, o. prof. dra D. Němeca oraz ks. dra J. Marčina, w których analizie poddane zostały przepisy kościelnego prawa partykularnego obowiązującego na Białorusi, w Polsce, we Francji, w Republice Czeskiej i na Słowacji.

Pierwszy z nich, zatytułowany „*Communicatio in sacris*” w *ustawodawstwie i praktyce Kościoła łacińskiego na Białorusi* (ss. 9), którego autorem jest bp A. Dziemianko, dotyczy współdziałania katolików z prawosławnymi w sakramentach świętych. Artykuł został podzielony na cztery części: I. Prawosławne rozumienie sakramentów; II. Wiara i praktyka prawosławna; III. Liturgia i mistyka; IV. Dane statystyczne z Białorusi. Autor szczegółowo opisał sakramenty małżeństwa i kapłaństwa, ale podkreślił, że w Kościele prawosławnym najwyższą rangę przypisuje się sakramentom chrztu i Eucharystii (s. 66). Stwierdził, że „w dobie ekumenizmu jest zawsze nadzieja na dialog i wzajemne porozumienie na płaszczyźnie teologii, ale także wspólnej ewangelizacji dla dobra tych, którzy Chrystusa nie znają” (s. 73).

Artykuł „*Communicatio in sacris*” w *ustawodawstwie i praktyce Kościoła łacińskiego w Polsce* (ss. 22), opracowany przez bpa A. Mizińskiego, składa się z trzech części: I. Pojęcie *communicatio in sacris*; II. *Communicatio in sacris* w rozwoju historycznym; III. *Communicatio in sacris* w prawodawstwie Kościoła partykularnego w Polsce. Autor najpierw określił, czym jest *communicatio in sacris*. Następnie szczegółowemu studium poddał przedstawienie opisywanego zagadnienia w ujęciu historycznym. Przedmiotem badań uczynił głównie analizę soborowych zasad ekumenicznych, posoborowych dokumentów wykonawczych w postaci dyrektorii i instrukcji, wreszcie KPK/83. W odniesieniu do regulacji na gruncie prawa partykularnego stwierdził: „Konferencja Episkopatu Polski [...] nie wydała żadnych przepisów regulujących, w sensie ścisłym, kwestię *communicatio in sacris*. Wśród zagadnień uregulowanych przez Konferencję Episkopatu znajdują się jedynie kwestie dotyczące wzajemnego uznania ważności chrztu świętego i małżeństw mieszanych” (s. 91).

„*Communicatio in sacris*” w *prawie i praktyce Kościołów partykularnych we Francji* (ss. 3) to tytuł artykułu przygotowanego przez J. P. Duranda. Autor scharakteryzował kan. 844 § 4 KPK/83 oraz kan. 671 § 4 KKKW, w odniesieniu do

których uznał za aksjomat to, że prawodawca nie domaga się przyjęcia wiary we wszystkie sakramenty, ale koniecznie wobec przynajmniej trzech: pokuty, Eucharystii, namaszczenia chorych, ponieważ one udzielane są w ramach *communicatio in sacris*. Dlatego, jego zdaniem, prawo partykularne ma być tak opracowane, jak wymaga tego prawodawca, aby zapewnić pomoc duszpasterską tym chrześcijanom, którzy mają wystarczającą wiarę katolicką w wymienione sakramenty.

Sytuację „*Communicatio in sacris*” w ustawodawstwie i praktyce Kościoła łacińskiego w Republice Czeskiej (ss. 8) ukazał D. Němec. Swoją pracę podzielił na pięć części: 1. Sytuacja wyjściowa na początku 1990 r.; 2. Odnowa życia i struktur Kościoła katolickiego od 1990 r.; 3. Umowy dotyczące uznania chrztu; 4. Instrukcja do spraw małżeństw mieszanych; 5. Instrukcja do spraw *communicatio in sacramentis*. Struktura artykułu wskazuje na prawidłowe podjęcie się realizacji tematu. Z przedstawionej sytuacji społeczno-politycznej wynika, że do listopada 1989 r. działalność Kościoła katolickiego i wypełnianie jego misji było utrudnione. O znajomości podjętego przez tego autora zagadnienia świadczy chociażby twierdzenie, że w wyniku współpracy Konferencji Episkopatu Czeskiego z Ekumeniczną Radą Kościołów Republiki Czeskiej „wszelkie przepisy dotyczące ekumenizmu są przygotowywane i aprobowane na szczeblu Konferencji Episkopatu – i dlatego nie ma w tej dziedzinie innego prawa partykularnego” (s. 103). W wyniku działalności konferencji biskupów w Republice Czeskiej powstały trzy umowy dotyczące wzajemnego uznania ważności chrztu między Kościołem katolickim i innymi wspólnotami kościelnymi. W odniesieniu do sakramentu małżeństwa wydana została *Instrukcja w sprawie małżeństw mieszanych*. W ramach realizacji postulatu zawartego w kan. 844 § 5 KPK/83 sporządzono dokument „Społeczeństwo sakramentalne z chrześcijanami innych Kościołów”, powszechnie znany jako Instrukcja do spraw *communicatio in sacramentis*.

Wnikliwego opracowania dokonał J. Marčín w artykule „*Communicatio in sacris*” w ustawodawstwie i praktyce Kościoła łacińskiego na Słowacji (ss. 17). W swoim artykule przyjął kodeksowy schemat podziału materiału według poszczególnych paragrafów kan. 844 KPK/83, koncentrując się zasadniczo na możliwości, bądź jej braku, przyjmowania sakramentów pokuty, Eucharystii i namaszczenia chorych przez wiernych Kościoła katolickiego od szafarzy niekatolickich oraz na ich udzielaniu przez szafarzy katolickich innym wiernym, których szczegółowo określa prawodawca. Analizę tę słusznie poprzedził zagadnieniem ważności chrztu. W odniesieniu do *communicatio in sacris* z wiernymi Kościoła prawosławnego autor wykazał się szczególną starannością w sposobie ukazania złożonego problemu w relacjach ekumenicznych, posiłkując się nawet przeprowadzeniem konsultacji z rzecznikiem Świętego Synodu Kościoła Prawosławnego w Czechach i na Słowacji.

Przedstawione wyżej opracowania dotyczące regulacji prawnych *communicatio in sacris* w wybranych krajach europejskich, choć niekiedy traktują tę problematykę bardzo szeroko i „luźno” związaną z tematem, częściej jednak rzetelnie i odpowiedzialnie, stanowią wartościowe i praktyczne studia.

Osobną grupę tematyczną tworzą artykuły ks. prof. dra J. Kowala, ks. prof. dra hab. W. Góralskiego i ks. dra hab. L. Adamowicza, prof. KUL, których treść stanowią regulacje prawne odnoszące się do sakramentu małżeństwa.

Interesującego opracowania pt. *Rozwiązanie małżeństwa niesakramentalnego na korzyść wiary* (ss. 18) podjął się J. Kowal. Autor przypomniał, że w historii Kościoła wielokrotnie precyzowano i dostosowywano władzę rozwiązania węzła do potrzeb czasu i okoliczności duszpasterskich. Samo rozwiązanie węzła na korzyść wiary jest procedurą administracyjną, która kończy się udzieleniem łaski. Dlatego w swoich rozważaniach skoncentrował się na analizie promulgowanej w 2001 r. przez Kongregację Nauki Wiary instrukcji *Potestas Ecclesiae*, regulującej rozwiązanie węzła małżeńskiego *in favorem fidei*, której stosowanie jest coraz bardziej powszechne w praktyce sądów biskupich (s. 128). Stąd też układ artykułu jest następujący: 1. Władza Kościoła nad niesakramentalnym węzłem małżeńskim; 2. Część I Normy: przepisy materialne; 3. Normy proceduralne dla stadium diecezjalnego. Część merytoryczną artykułu poprzedza wprowadzenie, a wieńczy podsumowanie.

Obszerne studium pt. *Zawarcie małżeństwa między katolikiem i niekatolikiem ochrzczonym w KPK z 1983 r. oraz w KKKW* (ss. 50) przygotował W. Góralski. Na strukturę jego artykułu składają się wstęp, cztery części oraz zakończenie. We wstępie autor scharakteryzował małżeństwo mieszane jako „każde małżeństwo zawarte między stroną katolicką przynależącą do Kościoła łacińskiego lub Kościoła wschodniego *sui iuris*, a stroną chrześcijańską należącą do Kościoła nie mającego pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim” (s. 147). W pierwszej części skoncentrował się na określeniu stron zawierających małżeństwo mieszane według KPK/83 i KKKW, ale w kontekście szerszego otwarcia ekumenicznego KKKW. W drugiej opisał zakaz zawierania małżeństwa mieszane, warunki jego uchylenia oraz kompetencje przysługujące konferencji biskupów i synodom Kościołów wschodnich w tym zakresie. W trzeciej szczegółowo opisał formę zawarcia małżeństwa mieszane, choć temu zagadnieniu poświęcony jest odrębny artykuł L. Adamowicza. Natomiast w czwartej ukazał pastoralną troskę nad instytucją małżeństw mieszanych i ich rodzin.

Z prawnego i duszpasterskiego punktu widzenia opracowany przez L. Adamowicza artykuł pt. *Forma prawna zawarcia małżeństwa mieszane go wyznaniowo* (ss. 21) stanowi bardzo praktyczną publikację. Autor wyróżnił w niej następujące części: I. Źródła prawa; II. Obowiązywalność katolickiej formy prawnej; III. Dyspensa od formy kanonicznej; IV. Niektóre problemy szczególne, wśród których zawarł punkty odnoszące się do: udziału kapłana lub diakona; świadków; formy liturgicznej i dopuszczania do Eucharystii; przeprowadzenia rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi; sporządzenia aktu małżeństwa oraz uważnienia małżeństw zawartych bez zachowania formy kanonicznej. Poprawne oraz proporcjonalne wyodrębnienie poszczególnych wątków tematycznych z uwzględnieniem rangi poruszanego w nich zagadnienia świadczy o szacunku autora dla czytelnika, którego zainteresowanie studiowaniem tego artykułu wzrasta wraz z liczbą przeczytanych stron.

Artykułem nie mieszczącym się w ramach żadnej z wymienionych kategorii, ale nie mniej cennym jest publikacja bpa T. Pikusa pt. *Zagadnienia związane z realizacją misji uświęcającej Kościoła w pracach Rady do spraw Ekumenizmu Konferencji Episkopatu Polski* (ss. 14). Autor we wprowadzeniu czytelnika w swoje zamierzenia badawcze stawia bardzo ważne pytanie: „W jakim stopniu Kościół, jako dzieło Boże, funkcjonujący przy aktywnym udziale ludzi, będąc podzielony, staje się środo-

wiskiem, w którym realizuje się misja uświęcająca”? Następnie wskazuje, że „w artykule zostaną zaprezentowane ekumeniczne inicjatywy podejmowane w tym zakresie, ze szczególnym uwzględnieniem małżeństwa chrześcijańskiego osób o różnej przynależności wyznaniowej” (s. 33). Świadczy to o tym, że instytucja małżeństwa stanowi szczególny przedmiot troski Kościoła w Polsce. Wynikiem starań i prac Rady do spraw Ekumenizmu stał się przygotowany – przy współudziale z Polską Radą Ekumeniczną – projekt deklaracji pt. *Małżeństwo chrześcijańskie osób o różnej przynależności wyznaniowej*. Artykuł bpa Pikusa składa się z wprowadzenia, czterech części i zakończenia. W odniesieniu do części wystarczający byłby ich podział na trzy, ponieważ ostatnia – w tekście głównym – zawiera w całości projekt wspomnianej deklaracji (s. 41-45). W wypadku monografii mógłby zostać dołączony jako aneks, jednakże w artykule nie znajduje to uzasadnienia, tym bardziej że jego główne treści sumarycznie przedstawione zostały w części trzeciej.

Staranność i kompetencja, z jaką poszczególni autorzy opracowali artykuły, oraz bogactwo i różnorodność zawartego w nich materiału, mimo nielicznych zastrzeżeń, czyni z recenzowanej pozycji pt. *Zagadnienia międzywyznaniowe w realizacji misji uświęcającej Kościoła* cenną publikację, która nie tylko poszerza wiedzę czytelnika z zakresu *communicatio in sacris*, ale także inspiruje do podejmowania dalszych rozważań naukowych i nieomijania niczego, co jawi się jako problem badawczy.

Anna Słowikowska
asystent Katedry Prawa Sakramentów
i Instytutów Życia Konsekrowanego KUL

Matthias M a h l m a n n, *Rechtsphilosophie und Rechtstheorie*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft 2010, ss. 345.

Wśród nowości na rynku wydawniczym na uwagę zasługuje monografia profesora uniwersytetu w Zürichu, Matthiasa Mahlmana, *Rechtsphilosophie und Rechtstheorie*, której pierwsze wydanie właśnie ukazało się w serii Nomos Lehrbuch. Choć opracowanie to pomyślane zostało jako podręcznik dla studentów prawa, jednak jego zawartość treściowa znacznie przewyższa standardy tego typu opracowań. Autor bowiem nie ogranicza się do jasnego wykładu przedmiotu, ale dokonuje krytyki zastanych poglądów i proponuje własne stanowisko w zasadniczych kwestiach. Dla autora, jak sam wyznaje, zastanawianie się nad prawem jest wielką duchową przygodą, którą można przeżyć, poszukując tego, co nieodkryte (s. 15). Tę pasję i zaangażowanie w konstruowanie własnej koncepcji prawa daje się odczuć podczas lektury całej monografii. Należy przy tym zaznaczyć, że autor dokłada wszelkich